

Boldog élet gazdasági növekedés nélkül?

Hartmut Rosa – Christoph Henning: *The Good Life Beyond Growth. New Perspectives. Routledge Studies in Ecological Economics. Taylor and Francis, 2018. 270 old.*

Rendhagyó tanulmánykötetet tart kezében az olvasó (vagy birtokol mint e-könyv-olvasó az újdonság erejének, esetleg éppen a nyomtatott példány borsos árának okán). A Hartmut Rosa és Christoph Henning által szerkesztett kötet szerzői nem kevesebbre vállalkoznak, mint hogy alternatívákat kínálnak a boldog élet (*good life, buen vivir, Wohlleben*) koncepciójához, miközben a növekedés utáni társadalom (*post-growth society*) lehetséges működésének kívánatos forgatókönyveiről érvelnek, vitatkoznak. S bár a cím jóformán életvezetési tanácsok tárházát sejtetheti a „*life coaching*” polcra, szó sincs ilyesmiről: neves szociológusok, filozófusok és közgazdászok 270 oldalon, összesen 20 angol nyelvű tanulmányban veszik górcső alá a boldog élet koncepciójának konstruktív mivoltát.

Vajon miért fontos éppen most foglalkozni ezzel a kérdéssel, és milyen kapcsolat mutatható ki a gazdasági növekedés és a boldog életről alkotott képzeink között? Az összes kötetben publikáló szakember – köztük a manapság népszerű *Degrowth* (magyar nyelven e felfogás a *nemnövekedés* terminussal honosult meg) gondolatkörének szellemi szülőatyja, Serge Latouche is – egyetért, hogy a természeti erőforrások végeességét számításba nem vevő, növekedésen alapuló gazdasági rendszerek előbb vagy utóbb, de minden bizonnyal összeomlanak. A hanyatlás jelei – írja Latouche – a 2000-es évek eleje óta folyamatosan jelen vannak, így a globális felmelegedés tünetei, a 2008-as gazdasági világválság, a 2010-es görög államcsőd, a jelenlegi politikai helyzet a Közel-Keleten és a felgyorsult migráció is egyazon töből fakadó, látszólag összefüggéstelen események „bifurkációi”. A Szerző

szerint mindennek egyik elsődleges oka történeti alapokon nyugszik: az ipari forradalom hatására megindult tömegtermelés a második világháború végére hirtelen piacot veszít, melynek hatására tömegessé válik a munkanélküliség. Az ekkorra globálissá terebélyesedő világgazdasági rendszer tehát akkor képes strukturálisan megszilárdulni és biztosítani a jó élethez szükséges feltételrendszert, ha újabb munkahelyek, felvásárlópiacok, kereskedelmi kapcsolatok épülnek ki, és sikerül stabilizálni a termelést. E jelenséget Rosa és Latouche dinamikus stabilizációnak hívja, amelynek értelmében a gazdaság a társadalmi stabilitást csak lendületében, nagy sebességben képes biztosítani. A gazdaság hajtóereje a profit, azaz az erőforrások kiaknázása, felhalmozása és keringtetése során felhalmozódó többlet. Az így, végeláthatatlan spirálban terebélyesedő gazdaság egyáltalán nem veszi figyelembe a természeti-materiális erőforrások kiaknázhatóságának korlátait. A gazdaság motorja azonban nem melléktermék nélkül működik: szennyezett levegő, kártékony gázok (metánmezők) felszabadulása, óceánokon úszó műanyagflakon-szigetek, talajerózió, a jégsapkák olvadása és ezzel párhuzamosan a Föld biodiverzitásának drasztikus csökkenése kíséri a kényszeredett gazdasági növekedést. Ennek a sziklaszilárd gazdasági dogmának rendeljük alá társadalmi struktúránk újratermelését, társadalmi intézményeinket, az oktatást, a munkaerő-pótlék képzését, tudományos tevékenységünket, a materiális javakban kiteljesedő életünket és a boldogságról alkotott képzeinket, szexuális életünket stb. – írja Rosa. A szerzők szerint a gazdaság többé nem az emberek boldogulását szolgálja, hanem az emberek („a humán erőforrás”)

Hajba Gergő (1991) – PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs, helikon@live.com

váltak a gazdasági növekedés kiszolgálóivá, fogyasztási szokásaik, attitűdjük révén. Időszerű volt tehát egy olyan tanulmánykötet összeállítása, amely a jelen kialakult helyzet történeti gyökereit, filozófiai aspektusait tárgyalja, és vázolja a várható következményeket is. A kötet szerzői egyetértenek abban is, hogy a boldog élet és a méltóságteljes életkörülmények elérhetőek a gazdasági növekedés logikáján kívül is: ennek kulcsa a természettel való viszonyunk újraértelmezése, társadalmi-közösségi kapcsolataink elmélyítése, az erőszakmentes párbeszéd, kényelmi szempontjainkról való részleges lemondás, életmódunk megváltoztatása, a demokratikus értékek tisztelete, különböző mélységű gazdasági regulációk és bizonyos rendhagyó gazdasági reformokkal történő kísérletezés. A nemnövekedés gondolatköréből tehát kevés olyan új szempontot ismertetnek, amelyek ne lennének ismertek akár 18. századi romantikus költők művészeti vízióiból, az 1970-es évek pezsgő közéletének reformmozgalmából, ökológiai szempontokat is figyelembe vevő gazdasági műhelyek gondolatiságából vagy akár újbaloldali, grassroots mozgalmak öndefiníciós eszközkészletéből. Mindezt tulajdonképpen egyik kutató sem tagadja, sőt a nemnövekedés nem egy kikristályosodott paradigma, csupán olyan régi és új beszédtemák, cselekvések összessége, amelyek a következetesség, a takarékoság, a rezonancia, a bizalom, a megbecsülés, a közös fogalmain át igyekeznek visszatérlni a gazdaságot eredeti céljainak megfelelő medrébe.

A boldog élet feltételeit a jelenlegi gazdasági berendezkedés biztosan képtelen lesz megteremteni – írja a kötetben Alberto Acosta –, ugyanis a növekedés, gyarapodás malmai létünket a több(let)ben való kiteljesedésre ösztönzik, állandó elégedetlenséget szülve ezáltal. A gazdasági fejlettség elsődleges mutatója, a GDP a jólét (így bizonyos értelemben a boldogság) számszerűsítése, mégis több szerző utal azon evidenciára, mely szerint az empirikus kutatásokban kirajzolódnak a boldogságfogalom, általános emberi elégedettség egy bizonyos pont felett teljes mértékben

elrugaszkodott a gazdaság által kínált „jóléttől”. Az egyének boldogságérzete egyáltalán nem mutat szükségszerű arányosságot anyagi javaik gyarapodásával. A materiális javakon alapuló boldogságfogalom egy *programozott banalitás* – állítja Acosta –, mivel az a termelés és a fogyasztás ciklusainak egyik végterméke. A boldog életet természetesen sokféle nézőpontból definiálták nagy hatású filozófusok az antikvitás óta, vallási vezetők, mégis mintha megfeledeztünk volna ezen intelmek emocionális, szakrális jellegéről – írja. A kötet első felének alapvetése szerint a modern társadalmi berendezkedésnek egyáltalán nincs határozott válasza arra, hogy milyen a boldog élet: megválaszolását teljes mértékben az egyének hatáskörében hagyja, miközben lineáris, monokauzális gyarapodási modelleket kínál, a „lehetőségeink” végtelen tárházával; „...egyszer csak ott találjuk magunkat a korlátlan hozzáférhetőség horizontján, de a lehetőségek egyike se igazán vonzó”. (saját fordítás, 46.). Hartmut Rosa ezért tudatos életmódváltást, a rezonancia szemléletét ismerteti, amely a társadalom tagjai közti kölcsönös bizalmon, a természet megélésében, a művészetekből való merítkezésből és tudatos kommunikációs aktusokból áll, mellyel a miniket körülvevő világot formáljuk. Az epifánia, az irodalmi nyelv – reflektál Rosa esszéjére Charles Taylor – lényegiségében ragadja meg világunk valóját. Szerinte létezik a nyelvnek egy leegyszerűsítő, profán változata, amely tárgyasításra és manipulációra használatos, teret adva ezzel az egysíkú világmagyarázatoknak, melyek a természetet is csupán kiaknázandó, meghódítandó idegenségnek tekintik. A szerzők e mélyebb filozófiai síkra terelt érveléssel mutatják ki, hogy a növekedés „ethosza” mind gondolkodásunkban, társadalmi intézményeinkben, életcéljainkban és a mindennapi kommunikációra használt nyelvünkben is jelen lévő. A rezonanciát, az észlelés ezen különös formáját tagadhatatlanul a romantika eszmeáramlatának ihletése emelte újra a diskurzusbba, mint ahogy azt Taylor megerősíti. Óva int azonban, hogy a növekedés utáni társadalom

lehetséges forgatókönyveit felcseréljük romantikus képzelgésekkel, idilli utópiákkal, így az általánosabb eszméletörténeti tanulmányokat gyakorlatiasabb útmutatások váltják fel a további fejezetekben.

Manfred-Max Neef a holisztikus szemlélet kívánatossága jegyében beszél a természet megbecsülésének fontosságáról, amelyet képzelenség korlátok nélkül a gazdasági növekedés melléktermékeivel terhelni (76–77.). Érvel a társadalmi igazságosság mellett is, amelyet szigorú szabályzások és gazdasági morál hiányában nem vagyunk képesek elérni. A szűkösség szerinte ugyancsak e gazdasági logika kártékony találmánya (utal itt az ipari forradalmat megelőző társadalmak „elégedettség” fogalmára). Ugyancsak számos humán minőséget (szépség, szexualitás, a párkapcsolatok „eladhatósága”, fogyasztási attitűdjeink felcserélhetősége, táplálkozás, a jó munkáról, méltányos bérezésről kialakult képzeleteink) sző át az állandó többre, nagyobbra, jobbra való törekvésünk. „Iktasd ki a szexet a gazdasági vérkeringésből, és szerintem azonnal összeomlik a világgazdaság. A lényeg itt az, hogy a (pár)kapcsolatok szexualizációjának hasonló hatása volt a szerelemre, mint a kapitalizmusnak a gazdasági kapcsolatokra.” (Saját fordítás, 182.)

A szerzők tanulmányaiban többé-kevésbé kirajzolódik az a konszenzus, mely szerint nincs egyértelmű receptje, kikristályosodott cselekvési modellje a növekedés utáni társadalmak építkezésének. A különböző vitatémák összessége rávilágít: a növekedést pienesztáló világkép rendkívül soktényezős, megváltoztatására nem elegendők az egyösszetevős válaszok. Az általános, filozófiai jellegű elemzéseken felül üdvöztően hat néhány olyan gyakorlatias résztema felbukkanása, amelyek többé-kevésbé a nemnövekedés diskurzusából nőttek ki, vagy ahhoz kapcsolódóan kaptak széles körű nyilvánosságot, így például

a feltétel nélküli alapjövedelem, a bérf plafon, a munkás érdekképviseletek és szakszervezetek új típusú szerepvállalásai és a megújuló energiaforrások használatának ösztönzése állami támogatással. A tanulmánykötet tehát nem par excellence a nemnövekedés mozgalmának szellemi korpusza, bár szükségszerűen sok átfedés fedezhető fel irányzatok, szerzők és diskurzustémák között. Ennél fogva kevésbé állhat fent az a nemnövekedésre vonatkozó éles kritika, mely szerint az lényegében új köntösbe csomagolt ökoszocializmus, baloldali kritizmus. Mindazonáltal, legalább ennyire hiányzik az elméletet követő gyakorlat ismertetése: ugyan üdvöztőleg hat a lokális kisközösségeket, civil aktivizmust összefonó hálózat, az Átalakulás Mozgalom említése (amelynek magyar vonatkozása az *Átalakuló (Kis)közösségek Programban* testesül meg), az olvasó méltán hiányolhatja konkrét kezdeményezések, társadalomjobbító szándékú kísérletek, politikai törekvések, esetleg már működő modellek (így a közösségi kertészet mozgalma, ökofalu-hálózatok) példáit, hatókörük kiterjedését, korlátait.

Kérdés, hogy azon politikai berendezkedésekben, ahol a gazdasági növekedés okozta károkozást legváltozatosabban elbogatellizáló döntéshozók képviselnek „demokráciákat”, képesek-e a vészharangot kongató kutatócsoportok átlépni a társadalmi ingerküszöböt, hogy ha elkerülni nem is, de legalább csökkenteni legyünk képesek a gazdasági összeomlás hatásait. Erre vajmi esélyünk van, hiszen az életünk minden területét behálózó (gazdasági) növekedést Hartmut Rosa szerint nem kényszeredettséggént, hanem továbbra is lehetőségként, a lehetőségek végtelen tárházaként éljük meg. A választás és a lemondás aktusa ebből a szempontból egyre inkább felértékelődő, intellektuális erény – taglalja.

Hajba Gergő